

O`QISH DARSLARIDA MUSTAQIL ISHLARNI TASHKIL ETISH

Nishonova Shahnozaxon Ro`zali qizi

Farg'ona davlat universiteti talabasi

Abduvaliyeva Nodiraxon

Ilmiy rahbar

Annotatsiya: *Maqola doirasida o`qish darslarida mustaqil ishlarni tashkil etish, ularni qanday usulda olib borish, qanday mustaqil ishlarni tashkillashtirish haqida fikr yuritilgan.*

Kalit so`z: *Mustaqil ish turlari, ichda o`qish, gapirib berish, anglash, tarbiya, oila, nazorat, uzviylik, fikr bildirishdi.*

Mustaqil ish mashqning faol turi bo`lib, uni bajarish jarayonida o`quvchilar fikrlashga va mustaqil faoliyat yuritishni o`rganadilar. Bir vaqtning o`zida ikki yoki uch sinf bilan ishlanadigan oz komplektli maktablarda mustaqil ish, ayniqsa, juda zarur hamda katta ahamiyatga ega.

O`qish darslarida mustaqil ishni bajarishga bolalar taxminiy tayyorlanadi, albatta. O`quvchilarni mustaqil ishga tayyorlashda topshiriqning maqsadi ularga qisqa va aniq tushuntiriladi. Mustaqil ish uchun tanlangan matnning hajmi kichik va o`quvchilar saviyasiga mos bo`lishi lozim. Mustaqil ish turlari har xil bo`lib, uni tanlashda o`quvchilarning tayyorgarligi, o`qiladigan matnning xarakteri, asarni o`rganish bosqichi hisobga olinadi.

Boshlang`ich sinflarning o`qish darslarida mustaqil ishning quyidagi turlaridan foydalaniladi:

1. Asarni ichda o`qish. 1-sinfda bu mashqni topshirishdan oldin ayrim so`zlarni kesma harflar bilan tuzdirish va uni o`qishni mashq qildirish maqsadga muvofiq. O`quv yilining ikkinchi yarmidan boshlab ichda o`qib, ayrim qatnashuvchi shaxslarning gaplarini topish, uni o`qish va o`z so`zi bilan gapirib berish, matndan o`qituvchi bergan savolga javob bo`ladigan o`rinni topish kabi topshiriqlar berilishi mumkin.

2. O`qilgan matn yuzasidan berilgan savollarga javob berish. Bu mashq bolalarni diqqat-e`tibor bilan o`qishga o`rgatadi. Bu ish turidan oz komplektli maktablarda foydalanish dars tartibini belgilashga ham yordam beradi. Mashqning bu turi asta murakkablashtira boriladi: avval o`quvchilar matnga oid savollarga javob berish bilan uning mazmunini o`zlashtirsalar, keyin asarning asosiy g`oyasini bilib oladilar, voqea-hodisalar o`rtasidagi sabab-natija bog`lanishlarini tushunadilar.

3. O`qilgan asar mazmunini to`liq anglash, bilib olish uchun o`qituvchi topshirig`ini bajarish. Topshiriqlar quyidagicha bo`lishi mumkin:

"PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF INTERDISCIPLINARY RESEARCH"

a) O`qing va omonatga xiyonatning jazosi qandayligini aytib bering. («Omonatga xiyonat», IV sinf)

b) O`qing va nima uchun hunarsiz kishi o`limga yaqinligini tushuntirib bering. («Hunarsiz kishi o`limga yaqin», IV sinf) va hokazo.

Turli janrdagi badiiy asarlar qurilishi, uslubi jihatidan o`ziga xos xususiyatlarga ega bo`lib, ularning o`quvchilarga ta`siri ham har xil bo`ladi. Tabiiyki, har bir janrga oid asar matni lingvistik jihatdan ham o`ziga xos xususiyatlarga ega. Masalan, she`riy asarlar matni hikoya matnidan, ertak matni she`r matnidan, ilmiy-ommabop maqola matni masal janriga taaluqli asarlar matnidan tubdan farq qiladi.

Topishmoqlar predmet, voqea-hodisalar o`rtasidagi o`xshashlikni taqqoslash orqali o`zlashtirilsa, maqollar mazmuni hayotiy misollar vositasida sharhlashni taqozo etadi. Shunga ko`ra, turli janrdagi badiiy asarlarni o`qishda o`qituvchidan unga mos usullar tanlash talab etiladi.

O`quvchilarda mustaqil ishlash, avvalo unga tayyorlash o`qituvchi tomonidan materiallarni muammoli tarzda bayon etish kabi yo`llar bilan hosil qilinadi. Bunda quyidagi topshiriqlarni muntazam ravishda tavsiya etish mumkin: materialni darslik asosida o`rganish, namunaviy mustaqil mashqlar, yangi turdagi topshiriqlar, ijodiy ishlarni o`rgatishni o`z ichiga oladi. Mustaqil faoliyat faollikni oshiradi, bosh o`zlashtiruvchi o`quvchilarni mustaqil ishlashga o`rgatish yaxshi samara beradi. Mustaqil faoliyat insonni ziyrak va hozirjavob qiladi. Bu faoliyat kichik yoshdagi maktab o`quvchilarida uyg'un holda rivojlanishi kerak. Buning uchun avvalo, o`quvchilarni mustaqil faoliyatga ruhan tayyorlash, ularda biror ishni qila olishga va shu ishni sifatli qilib bajarishga ishonch hosil qilish lozim. Mustaqil ish turlarini qanday turlari bo`lishi kerak? Avvalo, ish turlari o`qituvchi tomonidan puxta o`ylangan, ta'lim maqsadiga asoslangan va surunkali bo`lishi kerak. Bunda har bir o`quvchining imkoniyati hisobga olinishi, ularning yosh xususiyati, nimalarga qiziqishi ham e'tibordan chetda qolmasligi kerak. O`quvchilarni aqliy rivojlantirishning sifatlaridan biri topshiriqlarni to`la eslab qolib bajarishlaridir.

Bunda bajariladigan ishning maqsadini tushungan (tasavvur qilgan) holda, uning rejasini belgilash va ish usulini tanlash yo`l qo`yilgan xatolarni mustaqil topa olish va uni tuzata bilishlariga alohida e'tibor beriladi. O`quvchilarning topshiriqlarni tez, to`g'ri bajarishlari uchun qulay usullarni tanlash, uni tashkil etish uchun doimiy yetakchi savollar berib tayanch so`zlar tavsiya etish foydalidir. O`quvchilarda mustaqil ishlarni sifatli qilib bajarishda qiyinchiliklar paydo bo`lishi tabiiy. Chunki hali ularning tasavvurlari yorqin, so`z boyligi yetarli emas. Ma'lumki bola ilk bor tarbiyani oiladan oladi.

Oiladagi ijtimoiy muhit uning ichki tartib intizomi ongli ravishda bola tarbiyasiga ta'sir ko`rsatadi. O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 64-moddasida belgilanishicha, ota-onalar o`z farzandlarini voyaga yetkunlaricha boqish va tarbiyalashga majburlar. Ushbu qoidaga muvofiq ota-onalarning o`z

farzandlari oldidagi majburiyatlari huquqiy kafolatlangan va farzandini voyaga yetkazish, tarbiyalash ota-onaning burchi ekanligi uqtirilgan. Farzand dunyoga kelganidan so'ng, uni voyaga yetkazish, moddiy ta'minlash, o'qitish tarbiya berish ota-ona zimmasidagi yuksak mas'uliyatdir. Ana shunday mas'uliyatli ishlarga befarqlik, bepisandlik bilan munosabatda bo'lish kechirib bo'lmaydigan hollarga olib kelishi hammaga ayon. Bolaga g'amxo'rlik, uning oiladagi huquqini ta'minlash masalalari muqaddas Qur'oni Karim, hadis kitoblarida, o'tmish allomalarimizning pand-nasihatlarida ham teran aks etgan. Muqaddas Qur'on kitobida keltirilishicha, bola Olloh tomonidan ota-onaga omonat topshirilgan. Olloh ana shu omonatni voyaga yetkazish, ilmi, oqil, halol inson qilib tarbiyalashni esa ota-ona zimmasiga yuklagan. Ma'lumki, bola maktabga kelgunga qadar ham, maktabda o'qish davrida ham, asosan oilada tarbiyalanadi.

Oila davlatning asosiy kurtagi sifatida bolalarning dunyoqarashi, xulqi va didiga ta'sir ko'rsatishi tabiiy holdir. Bolalar ulg'aya boshlashi bilan oq o'z otalarining qayerda ishlashlari, jamiyatda tutgan o'rinlari, ularning bilimiga qiziq boshlaydilar. Oiladagi hamkorlikning tarbiyaviy jihatdan to'g'ri bo'lishini ta'minlash maktabning muhim vazifalaridan biridir. Oilaviy tarbiyaning mazmunli tashkil etilishiga dastlabki ta'sirni maktab belgilaydi. Maktabgina oilaviy tarbiya samaradorligini oshirish yuzasidan rahbarlik qila oladi.

Bola tarbiyasi yuzasidan oila, maktab va jamoatchilik hamkorligi hozirgi kunimizning dolzarb masalaligi ham mana shundadir. Tajribalar shuni ko'rsatadiki, bolalar O'qituvchi rahbarligida ishlaganda tez mushohada qiladilar. Bu holga o'rganib qolmasliklari uchun ko'proq ularning o'zlarini mustaqil fikrlashga davat etish lozim. O'quvchilar e'tiborini jalb etish maqsadida matndagi voqealarni eslatib: Nega? Nega shunday bo'ldi? Seningcha qanday bo'lishi kerak edi? Kabi savollar berib, uning fikrini ma'qullab, yana o'ylasang topasan, juda yaxshi, juda soz ! kabi rag'batlantiruvchi so'zlarni ishlatish foydalidir. Masalan, o'roq va kombayn masalasi yuzasidan: O'roq nega afsuslanadi? Kombayn unga nima dedi? Kabi savollar berib, har ikkisini solishtirish orqali texnikaning kuch-quvvatiga bolalar e'tiborini tortiladi, har bir texnika asbobining hayotimizdagi ahamiyatini baholashga o'rgatiladi. Dastlabki bajargan mustaqil ishdan bola mamnun bo'lsa, uning qiziqishlari ortib, yangi-yangi ish turlarini amalga oshirishga kirishadi. Mustaqil ish natijalarini hamisha tekshirish lozim. Tekshirish og'zaki yoki yozma tarzda bo'lishi mumkin. Bola yozishidan oldin o'ylaydi, fikrini og'zaki jamlaydi, so'ng uni yozishga kirishadi. o'z fikrini bayon qilish, yo'l qo'yilgan biror savol yoki masala yuzasidan mushohada yuritish uchun jiddiy fikrlaydi. Bu jarayon (og'zaki) nutq asosida paydo bo'ladi va mustahkamlanadi. Masalan, o'quvchi o'z fikrini yozma ifodalashdan ilgari o'ylaydi. Pichirlab allanimalar haqida o'z-o'zicha gapiradi (pedagogikada bu faol faoliyat hisoblanadi). Insho yozishning dastlabki shakllari ana shunday

ishlardan boshlanadi. Bola matnни o`qib, og'zaki tahlil qiladi, sarlavhalar o`ylab topib, qanday rasmlar ishlash lozimligini rejalaydi.

O`quvchilarni mustaqil faoliyatga o`rgatishda quyidagilarga amal qilishi lozim:

-beriladigan har bir topshiriq o`quvchilarning imkoniyatlariga mos bo`lsin va qiziqish uyg'ota olsin;

-ish osondan qiyinga, soddadan murakkabga qarab yo`naltirilsin, o`quvchiga tushunarli bo`lsin;

-ishni bajarishda bolalarda o`ziga ishonch hissi uyg'onsin, ishga kirishishda ular o`zlarida dadillik sezsин;

-mustaqil bajariladigan topshiriqlar yakkama-yakka tarzda amalga oshirilsin (hamma o`quvchi uchun bir xil topshiriq berish bu mustaqil faoliyat emasligini eslatamiz), albatta bunda bosh o`zlashtiruvchi o`quvchiga e'tibor berish kerak.

-topshiriqlarni doimo navbatlashtirib, turini almashtirishga alohida ahamiyat berish kerak;

-topshiriqlarni hamma bir ish joyi hamisha qulay, saramjon-sarishta bo`lishi (parta ustida ortiqcha narsalar bo`lmasligi) kerak;

-topshiriqlar darsning turli bosqichida bajarilishi mumkin;

-darslik, didaktik materiallar bilan ishlashda uzviylik bo`lishi maqsadga muvofiqdir.

Uyga beriladigan vazifalar ham mustaqil ishning bir turidir. Bolalarga, iloji boricha sinf sharoitida asosiy bilim va malakalarni singdirish, uyga vazifalar berishni me'yorlash kerak. Bolalar darsdan keyin (og'ir, mashaqqatli mehnatdan keyin) tiniqib dam olsalar, ko`proq ochiq havoda bo`lib, harakatli o`yinlar, sayr, kuzatishlar bilan vaqtlarini o`tkazib, tunda osuda uxlab, ertangi kungi darslarga yaxshi kayfiyat bilan kelsalar, darsni o`zlashtirish yaxshi bo`ladi. Shuning uchun uy vazifalari oson bo`lishi, asosan, bolalarni kuzatishlarga undashi lozim.

Darslarda yangi pedagogik, zamonaviy texnologiyalar, noananaviy usullardan keng qo`llash, ko`rgazmali, didaktik, test, tarqatma materiallaridan keng foydalanish, o`quvchilarga do`stona munosabatda bo`lish, o`qish sifati va samaradorligiga etibor berish;

- O`quvchilarni erkin va mustaqil fikrlashga o`rgatishda turli mashqlardan foydalanish;

-Nutq o`stirishga alohida etibor qaratish;

-Yangi axborot texnologiyalardan foydalanish;

-Lug'at ustida ishlashga o`rgatish;

-Xalq og'zaki ijodidan foydalanish;

-She'riyat gulshani, ifodali o`qish kabi to`garaklar tashkil etish;

-Bo`sh vaqtlarda ulgurmovchi o`quvchilar bilan alohida, yakka tartibda ish olib borish;

- Fanlararo bog'liqlikka ahamiyat berish.

o`quvchilar bilishini nazorat qilib borishda, albatta, past o`zlashtirgan o`quvchiga alohida e'tibor qaratish lozim. Boshlang'ich sinflarda o`quvchilarni o`qishning bir necha turlari ya'ni, ongli, tez, to`g'ri va ifodali o`qishga o`rgatib boriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullaeva Q.A., Safarova R.G`, Bikbayeva N., Baxramov U., Boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standarti. // Boshlang'ich ta'lim jurnali №6 –2010 .
2. Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi // Boshlang'ich ta'lim jurnali № 6-1998.
3. Abdullaeva Q., Ochilov M., Nazarov K., Fuzailov S, Bikbaeva.N. Boshlang'ich maktab darsliklarini yaratish mezonlari // "Science and Education" Scientific Journal Volume 1 Issue 2 May 2020 478 www.openscience.uz
4. Mavlonova R.A Raxmonqulova.N. Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi □T.: Ilm-Ziyo, 2009 .
5. Umumiy o`rta va o`rta maxsus kasb-hunar ta'limi jarayonida fanlararo uzviylikni ta'minlash muammolari respublika ilmiy-amaliy konferentsiyasi. □Toshkent, 2009.
6. O`zbekiston Respublikasining «Boshlang'ich sinf tarbiya va sport to`g`risida» qonuni (Yangi taxrirda). □T., 2000.
7. O`zbekiston Respublikasining «Ta'lim to`g`risida» qonuni. 1997.